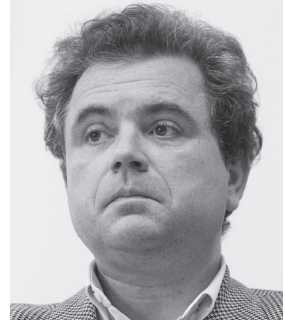

ddr. Igor Grdina

Mit velikega (pre)skoka in realnost prizidkov

Slovenska premišljevanja o zgodovinskem in aktualnem položaju se razodevajo skozi dolgo vrsto bolj ali manj globokoumnih analiz, vratolomno zapletenih diagnoz in sijajno zvenečih programov, toda nepreklicljive odločitve, ki bi tej intenzivni intelektualno-emocionalni dejavnosti dajale globlji pomen in daljnosežni smisel, so (bile) zelo redke. Refleksije o sebi so tako pogosto ostajale na ravni ustvarjanja vtisa idealizma in dokaza načelnosti – če že ne kar dogmatizma. Misel, ki ni vraščena v življenjsko situacijo, za svojo največjo vrlino in kriterij tehtnosti ne šteje ne vednostne razsvetljevalnosti ne vsakdanjostne uporabnosti, marveč premočrtnost in nepopustljivost.

Prebivalci dežele na sončni strani Alp, ki je že od dandanes zgolj arheološko znanih dob veliko križišče civilizacijskih poti med sredozemskim, vzhodnoalpskim in podonavsko-panonskim prostorom, značilno nikoli niso čutili potrebe po jasnem definiranju svoje pripadnosti evropskemu severu oziroma jugu. Opredeljevanje po lastnih merah in potrebah jim ob vsiljivosti vplivov od drugod sicer res pogosto ni bilo dopuščeno, toda po drugi strani je tudi treba priznati, da jih marsikdaj to niti ni pretirano zanimalo. Dejansko so uživali v možnosti, da so (bili) in bodo bodisi najjužnejša dežela severa stare celine bodisi najsevernejša dežela njenega juga. Prav tako jim je bilo vseč, da so se lahko protejsko (ne)razume(va)li kot skrajni vzhod evropskega zahoda ali kot zahodni rob vzhoda.

Slovence sta nihali časa in zgodovine pogosto potiskali v bližino različnih mejnih oziroma robnih položajev. Na njihovem ozemlju se je nenehno nekaj začenjalo in končevalo – od prislovično kaotičnega in zato neoprijemljivega Balkana prek vsaj meteorološko stvarne Srednje Evrope do nešteti zaklonišč gradečega, a vendar v večno prihodnost potisnjene komunizma. Za razmeroma maloštevilen narod na prepisni legi, kjer se srečujejo tako blagodejni tokovi kot vrtnčasti vetrovi in uničujoči viharji

z vseh štirih strani neba, je to kar tipična usoda. Druga možnost bi bila seveda trajno fiksiranje pogleda v eno smer, kar pa bi Slovence vodilo v usodo branika oziroma predstraže (katolicizma, slovanstva itd.). Takšno strategijo preživetja so na prenekaterem razpotju zgodovine ubrali Hrvatje in Srbi. To je njihove izkušnje ter pojmovanja običajnosti in normalnosti opazno oddaljilo od slovenskih.

Ko je tik pred izbruhom druge svetovne vojne некоč ne samo na domačih tleh, marveč tudi na tujem čislani filozof France Veber razmišljal o položaju svojih rojakov v modernem svetu, je prišel do sklepa, da imajo številčno ne ravno impresivne skupnosti predvsem prilagojevalno vlogo. Praviloma v prostor okoli sebe ne izžarevajo velikih pobud, zato pa tiste, ki jih dobijo od drugod, domiselno sprejemajo in vsestransko razvijajo dalje. Pogosto celo ustvarjajo presenetljivo produktivne sinteze, ki drugod niso mogoče. (Eklekticism zagotovo ni neizogibna usoda prilagojevalnosti.) V tem smislu majhno/malo nikakor ne more biti sinonim za malenkostno oziroma nepomembno – in še manj za netrajno.

Veber je bil prav tako prepričan, da morajo kvantitativno šibke skupnosti vse svoje fizične in duhovne moči mobilizirati že zato, da v viharjih časov obstanejo kot razvojno perspektivne. Menil je, da si tudi ne morejo privoščiti nespametnega razkošja, da v udobnosti zagotovljene prihodnosti "zaspijo" – kar pa se zlahka dogodi številčno krepkim narodom, ki so v svet usmerjeni posegovalno. Ti zaradi samoumevnosti doživljanja sebe kot velikega središča tudi teže spreminjajo smeri svojega razvoja, kadar se pota, ki so jih ubrali, izkažejo za neoptimalna. Njihove napake se praviloma končajo v političnih in civilizacijskih katastrofah oziroma v ničelnih točkah zgodovine. Skupnosti majhnega števila pripadnikov se slednjim morajo izogibati, saj za obstajanje v sleherni sedanjosti potrebujejo tudi izkušnjo svoje že prehojene poti skozi čas in smisel lastne prihodnosti.

Čeprav se na Vebra po drugi svetovni vojni zaradi njegove filozofske zvestobe krščanski intelektualni galaksiji ni bilo priporočljivo sklicevati, so misli, ki jih je oznanjal, vendarle preživele čase sile. Zamolčane ideje, ki držijo, imajo večjo in globljo moč, kot še tako hrupno vsiljevana preimenovanja stvarnosti. Tehtnost ugotovitev in svaril Franceta Vebra so paradoksalno potrjevali celo tisti, ki so poskrbeli za to, da je izginil z javnega obzorja. Titoizem, ki mu je teoretski pečat vtisnil najpomembnejši slovenski marksist leninskega kova Edvard Kardelj, je bil med vsemi variantami komunizma najizraziteje prilagojevalnega značaja. Ni bil skrajno oportunističen samo v svoji mednarodni politiki, marveč tudi v svojih temeljnih premisah. Pomenljivo se zdi, da je Kardelj pred drugo svetovno vojno v svoji najvplivnejši študiji *Razvoj slovenskega narodnega*

vprašanja afirmativno pisal o Bismarckovem spreminjanju stališč in posvojevanju idej drugih. Čeprav je v povojnih izdajah knjige, ki je postala vademekum stebrov revolucionarnega režima, hvalo "železnega kanclerja" izbrisal, to nikakor ne pomeni, da je revidiral lastno prilagojevalno stališče. Približno od leta 1950 dalje se je v svojo varianto komunistične teorije trudil posrkati najrazličnejše, drugod povsem nezdružljive prvine oziroma tradicije. V skladu s svojim leninističnim izhodiščem je prisegel na avantgardno vlogo marksistične partije ter na koncept nedeljene (absolutistične) oblasti, od trockizma je prevzel idejo permanentne revolucije, od korporativizma zapleten sistem zbornic, od anarhizma samoupravljanje, od mazzinijevskega liberalizma pa idejo združenega dela. Na večer življenja se je s poudarjanjem pluralizma socialističnih interesov celo že poskušal spogledovati s posameznimi socialdemokratskimi zamislimi. Niti svoje eklekticistične vezenine, ki se nikoli ni spletna v konsistentno in koherentno sintezo, Kardelj in njegovi tovariši razen v enem primeru – tj. pri promoviranju revolucije, ki teče (trockisti pač za nobeno ceno niso hoteli biti, saj so se v komunističnem gibanju uveljavili ravno kot bojevniki proti tej hereziji) – niti niso pretirano skrivali. Navsezadnje so se iz dneva v dan soočali z nepremostljivimi težavami, ki jih je povzročalo njihovo naslanjanje na različne vire. Fanatični oportunizem, ki ga je konservativno misleči Bismarck lahko razvil do stopnje politične virtuoznosti, v revolucionarnem okolju, prisegajočem na marksistično-leninistično filozofsko mehaniko, pač ni mogel delovati niti približno tako odrešujoče kot v združujoči se Nemčiji 19. stoletja.

Kardelja, ki se je do morda najpomembnejše omembe povzpел v opusu Aleksandra Isajeviča Solženicina – v *Prvem krogu* nastopa kot premeteni Titov pismouk (pomenljivo se zdi, da je v nekem diplomatskem dokumentu zahodne provenience opisan zelo podobno, kot pravcati Mefisto, se pravi kot šepavi duh, ki vse zanika) –, se je zaradi vse večjega upora življenjske stvarnosti proti babilonskemu stolpu njegove teorije nazadnje polastila čudna melanholija. Pred smrtjo je celo že začel ugotavljati, da sreče človeku ne more dati politični sistem, marveč si jo more ustvariti le vsakdo sam. Za revolucionarja marksistično-leninistične provenience, ki mandat za poseganje v zgodovino izpeljuje iz ljudskim množicam pripisanih teženj, je bilo takšno spoznanje naravnost alarmantno. Gore v rudniške jaške in kraška brezna zmetanih trupel – maja in junija 1945 je izgubil življenje približno odstotek tedanjega slovenskega prebivalstva (toliko smrtnih žetev ni bilo pri nas v nobenem dvomesečju, odkar svet stoji in zgodovina pomni) – ter neštete uničene usode, za katere je bil po zmagovitem sklepu druge svetovne vojne ob drugih članih Titovega

politbiroja soodgovoren Kardelj, so tako izgubile tudi najprosojnejše ideološko upravičilo. Postale so samo žalostni statistični izraz boja za oblast v epohi "socializma *à la Louis XIV.*" (s to nenavadno pomenljivo paradoksalno oznako je stvarnost svojih sodobnikov leta 1964 poimenoval modernističnoavantgardistični pesnik Tomaž Šalamun).

Se gre potemtakem čuditi, da sta se samoidentifikacija in samointerpretacija Slovencev navzeli smiselno-pomenske večvalentnosti oziroma protejskosti? V ideariju in imaginariju prebivalcev pokrajin med najsevernejšimi jadranskimi obalami in vzhodnoalpskimi vršaci na eni ter v oprijemljivi stvarnosti na drugi strani je mogoče – do koder sploh seže vednostno oko in poizvedovalno uho – zaslediti soobstoj sledov najrazličnejših identitet. Še očitnejša pa je pri Slovencih želja po njih, ki se kaže v velikem zanimanju za vse tuje. Slednje se samoumevno vzpostavlja kot kriterij za vrednost in veljavnost domačega. (Ne, v tem primeru nikakor ne gre samo za značilni strah provincialcev, ki se najbolj bojijo tega, da bi bili tudi videti to, kar so!) Naravno je, da želi človek okusiti, kaj pomeni *biti povsem*, kar je le *nekoliko*. Nema lokrat – to pa je lahko kdaj identitetno usodno – se trudi spoznati, kako je *biti čisto*, kar je zgolj v nezgoščenem in netrajnem ali celo mešanem stanju. Kot da je jasnost lahko samo v izkušnji, ne pa tudi v predstavah.

Bližina mejnosti oziroma robnosti posameznih civilizacijskih pramenov je imela v slovenski izkušnji sveta in njegove zgodovine veliko vlogo pri neultimativnosti sleherne identitetne opredelitve. Na prehodnih območjih celo ob največji zagledanosti v monumentalistični miselni in življenjski monizem nihče ne more gojiti iluzije o nesestavljeni enovitosti človekove usode. Značilno na Slovenskem nobena – tudi v določenem zgodovinskem obdobju še tako privlačna, perspektivna in vplivna – identiteta oziroma usmeritev ni povsem izpodrinila tiste, ki se ji je po definiciji zdela nasprotna. Celotna interpretacije stvarnosti, ki so žele največje uspehe, so se hitro soočile s stvarnostjo, ki jih je umeščala med stalnice prostora in prelome časa. Tako je katoliški politični tabor, ki je leta 1938 na volitvah zmagal z več kot tričetrtinsko podporo – dobil je kar 78,64 % oddanih slovenskih glasov –, doživel v državljanskem spopadu s komunisti in njihovimi zavezniki v dneh groze in strahot 1941–1945 popoln poraz. Ni bil samo premagan, temveč se je pred tem tudi notranje razcepil in razpadel.

Po drugi strani so bili zmagovalci nad preteklostjo, ki skladno z avgusta 1942 izrečeno mislijo Josifa V. Stalina pripada Bogu – posebej pomenljivo se zdi, da je bila ta modrostna sentenca namenjena nekdanjemu brez-kompromisnemu nasprotniku sovjetske države Winstonu L. S. Churchillu –, kljub vzpostavitvi absolutne oblasti tako negotovi, da so leta 1952

ljubljskega škofa Vovka celo poskušali zažgati. Antikatolicizem je postal opij intelektualcev, religioznost pa univerzalen vir sumljivosti. Tako militantnih protiverskih ekscesov, ki so gotovo hote – iz zastraševalnih razlogov – evocirali spomin na čase Neronovega in Dioklecijanovega preganjanja kristjanov, je bilo v Evropi tudi med največjim vzponom novega, na moč industrijske tehnologije oprtega barbarstva 20. stoletja malo. Čvrstost panično delujoče oblasti ni bila v nikakršnem sorazmerju z njeno vseobsežnostjo in neomejenostjo. Mir, ki je običajno civilizacijsko stanje normalnih – tj. dobronamernih – ljudi, je bil na Slovenskem po letu 1945 dejansko le vojna nizke intenzitete. Na svoj način takšnega stanja niso izdajali samo izgoni prebivalstva iz obmejnega pasu in koncentracijska taborišča, marveč tudi vsakdanji slovar. Ljudje se nenadoma niso več zavzemali za svoja stališča ter si za kaj prizadevali, ampak so se za vse zgolj še “borili”, kar pomeni, da se je vedno znova odpiral prostor za “sovražnike” in “izdajalce” ter seveda tudi za nenehne “mobilizacije” in “zmage”. V imaginariju ljudi se preprosto ni več smel razpreti prostor za mir. Zgodovina, ki je bila v času, ko so bili marksisti v opoziciji, zgodovina razrednih bojov, je potem, ko so se polastili oblasti, postala zgodovina zavratnih konspiracij in izprijenih herezij. Ljudje so bili pahnjeni v trajno vojno za vse, tudi večni mir – pri čemer je slednji zmerom moral ostajati v obzorjih prihodnosti.

Zgodovina je potemtakem na Slovenskem marsikaj zabrisala, toda le malokaj povsem izbrisala. Je torej čudno, da morda nikjer v Evropi ni mogoče tolikokrat kot v Sloveniji slišati hkratnega sklicevanja na veljavnost dveh logično izključujočih se pregovorov – *Obleka naredi človeka* in *Obleka ne naredi človeka*? Drugod se veljavnost teh dveh formul izmenjuje kot plima in oseka – kar velja tudi za politično strategijo uravnavajoča izreka *Frangar, non flectar* in *Flectar, non frangar*. Na Slovenskem pa veljata hkrati. In to praktično za vse – četudi niti teoretično ne za vsakogar.

Soočanje z mejnostjo in robnostjo samo po sebi sili k stalnemu prizadevanju za dosego ravnotežja, tj. za prehodnost med skrajnostmi, ki se prej ali slej izkaže za zelo krhko. Središča so doživljana kot prostorsko zelo oddaljena dejanskost. Še več: na Slovenskem se praviloma razumevajo kot nekaj tujega. Teoretske misli Franceta Vebra o prilagojevalnem značaju eksistence majhnih narodov prav v takšnem dojemanju stvarnosti dobivajo zelo močno potrditev. Ob tem pa je treba takoj ugotoviti, da se na Slovenskem sinteze iz različnosti različnih vrst in ravni ne ustvarjajo ne zlahka in ne harmonično. Vplivi od drugod se le redko celovito amalgamirajo. Največkrat precej trdo in skrajno robato sobivajo drug ob drugem – v hudo jezo svojih dogmatičnih zagovornikov, ki se vedno znova

pridušajo nad nejasnostjo slovenskih razmer. Posamezniki bi se pač radi videli v herojskem položaju predstraže te ali one doktrine. Radikalizem je očitno stalna želja oziroma skušnjava na tekmovalnost prisegajočih prebivalcev v prostorih srečevanja identitet. Toda evolucija, ki razen na tekmovalnosti temelji tudi na simbiozi, je vendarle močnejša – če ne zmerom tudi glasnejša – od ostre razmejevalnosti. Navdihovanja od vsepovsod zmožna prehodnost je obetavnejša življenjska strategija od čistunske ločevalnosti. Civilizacija je prostor izkušnje in perspektive: ljudem ni treba vsega začenjati pri Adamu in Evi ter ne sleherne stvari sklepati na način Abela in Kajna.

Pred nedavnim je eden najvplivnejših slovenskih mislecev Boštjan M. Zupančič – značilno se zdi, da kljub uspešno praticiranemu pravniškemu (sprva profesorskemu, nato sodniškemu) poklicu največje intelektualne napore usmerja v uveljavitev svojega spoja psihoanalitske in marksistične interpretacije človeka oziroma sveta – naznanil, da je temeljna težava sodobnosti obtičanje moških v prededipalni fazi. Razloge za neodraslost, ki se sčasoma izkaže v osebnostni primanjkljaj blažecem hedonizmu na eni ter uničujoči zavisti do vseh, tudi samo potencialnih tekmecev na drugi strani, najdeva celo v spremembah dednega materiala vrste *homo sapiens* pod vplivom kmetijske tehnologije moderne dobe ... Najzanimivejši pa je Zupančičev recept za izhod iz težav: prededipalci naj (pre)skočijo – če le morejo – v postedipalno fazo. Neprizanesljivo soočenje s samim seboj naj bi potemtakem lahko celo izostalo! Ojdipova/Edipova katarzična samo-oslepitev je tudi kot metafora očitno pregrozovita – in preveč ultimativno zaresna –, da bi se lahko obravnavala kot potreba vsakogar. Toda: bi sploh dobila svoje mesto v logiki starodavnega mita, če bi bila misel, da se ji je mogoče izogniti, življenjska? Težko si je predstavljati, da bi bil negativen odgovor na to vprašanje zgolj izgubljen v vetru; verjetneje je, da je samo premučen, da bi ga kdor koli bil voljan slišati ...

Dejansko gre na tem mestu za zamisel velikega (pre)skoka, ki je na Slovenskem zelo pogosta. Seznanjenost z mnogimi intelektualnimi oziroma duhovnimi izročili, ki prihajajo z najrazličnejših strani, ne odpira poti samo k prilagoditvam, marveč tudi k željam po takojšnjem in popolnem uresničenju. V tem smislu so zapeljive zlasti mesijanistične univerzalistične ideje, ki razložijo vse – vendar pogosto nič drugega. Značilno si je komunistična Jugoslavija po izbruhu spora s Kominformom predstavljala, da je postala avantgarda sveta, ki se je napotil v prihodnost v senci rdečega prapora. Gospodarsko in kulturno zaostala ter intelektualno in duhovno podhranjena dežela, ki si je predstavljala, da ima zaradi svojega edinstvenega razumevanja marksizma sistemsko prednost pred

vsemi drugimi, je v tem našla svoje iluzionistično svetovnozgodovinsko poslanstvo.

Značilno se je spor s Stalinovo Sovjetsko zvezo in njenimi vzhodno-evropskimi in daljnovzhodnimi zaveznici v prvem obsežnem uradnem življenjepisu maršala Tita opisoval pod bombastičnim naslovom *Zastava socializma je rešena*. Knjiga, ki jo je podpisal Vladimir Dedijer, je bila namenjena tako domačemu kot tujemu trgu – na nemškem govornem območju se je pojavljala kot “avtorizirana biografija”, na angleškem pa kar kot “avtoportret” –, razlik med kremeljskim in dedinjskim politbirojem pa si ni prizadevala samo poudariti, marveč se jih je trudila tudi historizirati. Leto 1948 naj bi v imaginariju človeštva ne ostalo zapisano samo kot prelomen trenutek-dogodek: postalo naj bi kulminacija dolgotrajnega procesa planetarnega pomena. Svetovna zgodovina bi z njim preobrazila v pravcato schillerjansko svetovno sodišče ... A dejansko je šlo le za to, da se je razburjenje ostarevajočega komunističnega patriarha Stalina, ki se je ob nebrzdani revolucionarni vnemi maršala Tita in njegovih somišljenikov po eksploziji prvih ameriških atomskih bomb počutil zelo nelagodno, saj bi mu beograjski učenci z nepremišljenimi potezami lahko zakuhali več kot samo regionalen spopad z Zahodom, preinterpretiralo v revizionistično zavijanje moskovskega politbiroja s kraljevske poti marksizma-leninizma. Seveda je bilo že to zelo hudo resna zadeva – vse kaj drugega kot grumovski dogodek v mestu Gogi. Usodni diagnozi obstoječega stanja so seveda sledili ustrezno energični ukrepi, ki so privedli do zlovesčnega rožljanja z orožjem. Je potem lahko še kdo presenečen, da je Jugoslavija – z njo pa tudi Slovenija kot njeno povprečno najmanj nerazvito okolje – s tolikšno vnemo gradila zaklonišča? Obvarovanje ideologov največje naprednosti je pač terjalo rešitve, ki jim ni bilo mogoče očitati polovičarstva. Medtem ko so drugod tovrstne gradnje pogosto služile tudi povsem vsakdanjim namenom (podzemne železnice, garažne hiše), je bilo na vrhovih in v globelih zahodnega Balkana ter na robovih Srednje Evrope to povsem specializirano opravilo. Da je marsikje – podobno kot v Hoxevi Albaniji gradnja bunkerjev – zaznamovalo urbano krajino, je odveč razlagati. Ideja velikega skoka v prihodnost ni terjala le budnosti in nenehnih orožnih vaj, marveč je zapustila tudi značilne materialne sledove.

In pozneje se je še marsikaj drugega dogajalo na zelo podoben način. Jugoslavija, ki je svojim narodom ob izteku hladne vojne prenehala biti potrebna, pa se kljub nekajdesetletni tradiciji hudih preizkušenj ni izkazala kot stabilna skupnost. Zanj ni bila usodna večsrediščnost oziroma sestavljenost iz periferij različnih kulturno-civilizacijskih krogov, marveč sprememba širšega političnega okvira, ki ga razvojno ni več dohajala.

Notranje kohezivne sile, ki so koreninile v ideariju in imaginariju prejšnjih stoletij (program slovanske vzajemnosti, komunizem), so se v novih – kibernetičnih – časih izkazale za prešibke. Njihova emancipacijskost je bila že izčrpana, eliminacijskost pa nikoli zares presežena. V soočenju z napovedujočimi se izzivi tretjega tisočletja so bile nemočne ne samo v pobudni, temveč tudi zgolj prilagojevalni vlogi. Preskok v prihodnost, ki je bil z velikim pompom oznanjan v času, ko je Jugoslavija izgovarjala svoj gromoviti NE Josifu V. Stalinu, se je izkazal za veliko utvaro. Titoisti za razliko od francoskih revolucionarjev s konca 18. stoletja nikoli niso bili sposobni izvesti svojega normalizacijskega termidorja.

Ob zatonu komunističnega sistema se je v Sloveniji, ki si je neodvisnost pridobila v kratkem spopadu z Jugoslovansko ljudsko armado – šlo je za kompleksen konflikt, o katerega izidu sta odločala tako orožje kot najširši državljanski angažma –, dotedanja avantgarda “predelala” v elito in si skreirala na svobodni trg prisegajoči kvazired po svoji meri. Ker ni hotela v nasprotni smeri potrjevati sarkastične misli Johna Kennetha Galbraitha, da v kapitalizmu človek izkorišča človeka, medtem ko je v komunizmu stvar ravno obratna, je nenehno govorila o potrebnosti zgledovanja po nizkokonfliktni politično-gospodarski stvarnosti Skandinavije. Oprijemljivejši alpski zgledi iz neposredne soseščine niso smeli postati aktualni, saj bi slehernika vsakodnevno opominjali na problematičnost ubrane poti po drugi svetovni vojni. S pomočjo pravosodja, ki se je na Slovenskem vedno odlikovalo po gostinski mentaliteti – od poznosrednjeveških čarovniških procesov do zastraševalnih javnih in tajnih obravnav “razrednih sovražnikov” je zmerom najuslužnejše prineslo, kar se mu je naročilo –, ji je uspelo ustvariti zaslepljujoče bleščečo psevdomorfozo: nova imena so prekrila staro stvarnost. V svetu iz besed je mogoče vse. In to pri priči: vsa zamišljena prihodnost lahko nastopi že jutri. Seveda pa nikoli ne danes.

Toda veliki premik se je čez čas izkazal za to, kar je bil pod svojim površjem: stvarnost je bila močnejša od množice metaforičnih imen, ki so ji bila podeljena. Slovenska podobnost z nekaterimi postkomunističnimi državami na Balkanu je v zadnjih letih, ko jo je zaznamovala velika gospodarska depresija, iz dneva v dan očitnejša, razdalja, ki jo deli od Skandinavije, pa je vse večja. Še očitnejši je razkorak med Slovenijo ter nemškimi oziroma avstrijskimi deželami in švicarskimi kantoni v Alpah. Nizka konfliktnost je manj stvarna kot kadar koli po osamosvojitvi. Veliki (pre)skok se je to pot v teoriji izkazal za fantazijo, v praksi pa za polomijo. Spet enkrat se je marsikaj predruščilo in komaj kaj spremenilo. Zdi se, da je pri nas zaradi večnega posedanjanja zgodovine, ki prav zato nikoli ne

more preiti v izkušnjo, mogoče sleherno "operacijo" ponoviti neskončno mnogokrat. Ljudje so postali imuni celo na dolgočasnost ...

Potemtakem gre pri ideji o možnosti (pre)skoka iz edipalne v postedipano fazo za nekaj Slovencem že znanega: za vse primere brezizjemno veljavna univerzalistična teorija naj bi po eni strani ne dopuščala zavijanj s svoje smeri, po drugi pa bi bilo pri njenem prakticiranju mogoče z blagodejnimi posledicami izpuščati posamezne mukotrpne korake. To je še toliko bolj nenavadna misel spričo poudarjanja Boštjana M. Zupančiča, da je njegova domovina – ki jo primerja s kroničnim bronhitisom (kar naj bi bila po duhovitosti dišeča parafraza znamenitega Mickiewiczevega verza o rodni litovski kneževini kot sinonimu zdravja) – hudo obolela od posebej intenzivne oblike zavisti. Kdo pa bi v takem mentalnem podnebj, ki je vrhu vsega začinjeno še z nenehnim bojevanjem (bolj proti čemu kot za kaj), sploh komu dopustil oziroma odpustil kakršno koli olajševanje položaja?! Sploh pa: srditega nezadovoljstva nad odstopanjem od povprečja po dolgih desetletjih na vse načine vsiljevanega egalitarizma, ki se je v komunistični Jugoslaviji kazal celo v favoriziranju kolektivističnih športnih panog in zapostavljanju osebnostne edinstvenosti neogibno poudarjajočih individualističnih, ni prav nič težko pojasniti. Simptomi, pripisani prededipalnosti, bi vsekakor lahko imeli mnogo manj zagoneten in sofisticiran razlog, kakor ga domneva Boštjan M. Zupančič: moglo bi iti za preprosto mentalno tetovažo. Zavist navsezadnje sploh ni tako posebno slovenska zadeva, kakor govore tisti, ki jo tematizirajo kot izrazito lokalno – ali celo nacionalno – lastnost. Takšna je kvečjemu njena bolešno škodoželjna oblika, ki razklada svoja čuda v komaj predstavljivo velikem prostoru med prostaškim nergaštvom in destilirano zlohotnostjo.

Pri vsem tem pa je zanimivejše nekaj drugega: kakor komunistov na robovih Balkana in Srednje Evrope nekoč civilizacijska zaostalost južnoslovanskega prostora ni ovirala pri razglaskanju njihove največje naprednosti v svetovnozdgovinskem okviru, tudi zastopnikov marksistično-psihoanalitične učenosti domnevna posebej čvrsta zabetoniranost slovenskega prostora v prededipalnost ne moti pri razmislekih o odrešilnem velikem (pre)skoku naprej. Misel na mogoči izpust neizprosne soočenja s samim seboj je namreč natanko to. V vsestransko odgovorno – postedipalno – stanje naj bi ljudje vstopili, ne da bi se do njega dokopali z lastno dejavnostjo celotnega sebe. Toda možnost velikega (pre)skoka ni dandanes nič bolj realistična, kot je bila nekoč. V okviru doktrine univerzalne determiniranosti z določenimi obrazci je že na prvi pogled mit. A velike ideje morajo biti vsaj v perspektivi čudežne: če se lahko pohvalijo samo z imenitno tradicijo, ki vodi do njih, njihovi mičnosti oziroma zapeljivosti

manjka nekaj bistvenega. Dejansko se ljudje zanje ogrejejo zaradi obeta prihodnosti. In to njihovi tvorca in zagovorniki dobro vedo. Seveda pa tudi zgodovina ne škodi za podčrtovanje njihove usodne privlačnosti. Miroslav Krleža se, na primer, v jeku graditve komunizma na južnoslovanskih pol-dnevnikih ni brez globljega namena trudil prikazati srednjeveške Bosne, ki naj bi bila odločilno zaznamovana z dualističnim bogomilstvom – kar je historično zelo dvomljiva teza –, v vlogi potencialnega civilizacijskega centra, ki ga je zatrlo nerazumevanje evropskega Zahoda in turškega Vzhoda ... Vzporednosti med nekdanjostjo in sedanjostjo so zmerom mikavne: videti so kot nekakšna napoved oziroma dokaz vizionarnosti. A največkrat so zgolj hotena pomota – in še to večkrat okrutna kot duhovita. V primeru Bosne zgodovina pač ni pomežiknila Krleži, marveč je na najbolj tragičen način (vsaj začasno) pritrdila nekemu drugemu, mnogo tišjemu, a človeško dušo in njene (stran)poti bistveno globlje dojemajočemu pisatelju – Ivu Andriću. Njegove zlovešče metafore, ki jih je težko tudi samo citirati, se dandanes zdijo preroške, čeprav si dobronamerna večina ljudi želi, da bi (p)ostale zgolj svarilo.

Mogoče je domnevati, da so na Slovenskem – v prostoru srečevanj – križanja psihoanalitskega in marksističnega mišljenjskega toka v zadnjih letih postala nenavadno popularna zato, ker z ideologijo totalne podložnosti vsega življenja spoznavnim oziroma opredeljivim zakonom vzbujajo občutek gotovosti. Od krizne majavosti načeta zavest se želi oprijeti vsaj pravil, če se že ciljev ne more. Pri parjenju psihoanalitskih in marksističnih postulatov gre pravzaprav za poskus ustvaritve standardnega modela interpretacije slovenske stvarnosti. Če poleg Zupančičevih idej in interpretacij upoštevamo še tiste, ki jih s planetarno odmevno lansira filozofski ilustrator oziroma karikaturist sodobnega sveta Slavoj Žižek, bi lahko govorili celo o modi. Slednja kajpak nima drugega namena, kot da ji ljudje brez pomisleka sledijo, in s tem (pre)oblikujejo dejanskost, ki jo živijo. Na podoben, le da globalnejši in komercialno uspešnejši način psihoanaliza tako ali tako že več kot pol stoletja zaznamuje virtualno stvarnost Hollywooda, ki je dandanes malone povsod. Konceptualizacije sveta, ki jih vidimo na filmskih platnih, spodbujajo točno določen način mišljenja. In ni naključje, da si teoretiki zadnje izmene tako pogosto dajo opravljanje s tematizacijami simptomov uprizorjenega življenja in stvarnosti. Prikazana dejanskost je za njihove razlage že primerno urejena. Vse-povsod so samo še simptomi, ki postajajo edina fakticiteta današnjosti. (Podobno je bilo v srednjem veku, ko se je človeška eksistenca dojemala kot znamenje volje ljubega Boga. Dandanes, v postnietzschejanski dobi, se za slednjega z norčevsko vnemo in intelektualno dekoracijo zatrjuje, da

je že mrtev. Živi naj bi bili le še njegovi simptomi. A to ne drži: dejansko se srečujemo le z njihovimi imitacijami.)

Vseobsežna pojasnila, ki se porajajo v psihoanalitsko-marksističnih retortah, se zaradi obeta odstiranja zastorov v prihodnost na Slovenskem zdijo zanimiva, če že ne potrebna vsakomur. Produkcija predstav o vpetosti v neizogibnosti je v svetu, ki mu kraljuje negotovost, postala pomembnejša celo od ustvarjanja realnosti (in) (za)upanja. Nič čudnega, saj je prva lahko industrijska oziroma velikoserijska, drugo pa neizogibno unikatno! Pri vsem tem ima posebno vlogo uporaba terminološko urejenega, a vendarle ne prezapletenega besednjaka. (Prav slednji je pred leti pokopal heideggerjansko konkurenco promotorjem spoja med psihoanalizo in marksizmom: mračni slovar "eksistencialov" je od potencialnih uporabnikov terjal prevelik razumevanjski napor, da bi mogel preiti v vsakdanjostni žargon pravšnjosti.) Strokovnjaški slovar namreč ni zgolj znamenje vednosti, marveč tudi ustvarja vtis večnosti. V dobi, ki jo zaznamuje *docta ignorantia* mnogo manj nedolžne vrste od tako poimenovane poznosrednjeveške spoznavnoteoretske predpostavke Nikolaja Kuzanskega, pa je to zelo veliko. Ko začno ljudje v svojih vsakdanjkih upoštevati stvari, za katere vedo, da jih ne vedo, pa tudi tiste, za katere jim sploh ni jasno, da jih ne poznajo – da je treba tako ravnati, je leta 2001 namignil ameriški obrambni minister Donald Henry Rumsfeld –, je vsaka senca zanesljivosti zlata vredna.

Neuspešni veliki (pre)skoki v zgodovini so slovenski prostor vidno in značilno zaznamovali. Njegov značilni element so fragmenti, okruški in dodatki. Najbrž niti med deželami blizu bolj ali manj globokih mej in robov ni najti katere druge, ki bi ji prizidki vtisnili tako pomemben pečat kot naši. V Ljubljani je praktično nemogoče najti količjak reprezentativno stavbo, ki ne bi bila vidno predelana. Palače z dolgimi in zavitimi hodniki oblasti, nacionalno operno in dramsko gledališče, narodna galerija in muzej, sedež akademije znanosti in umetnosti, najvišje sodišče in celo srednjeveški grad so doživeli pri- in prezidave, ki so pričevale o sumljivih triumfih sedanjosti nad preteklostjo. Delnost je nastopila tam, kjer je bila zamišljena celovitost. Monumentalne historicistične stavbe 19. stoletja in markantne gradnje starejših dob so tako prisiljene opustiti reprezentacijo epohe svojega nastanka in njene predstave o trajnosti; predstavljati morajo poznejše čase, ki se postavljajo nad nekdanjost, vendar je niso zmožne preseči niti v gradnjah. Veliki (pre)skoki naprej so očitno vedno znova zastali pred prihodnostjo, v imenu katere je sploh prišlo do njih. Pri- in prezidave niso nastale zaradi mešanja vplivov z različnih strani neba, marveč zaradi želje po popolnem preseganju – izničenju – nekdanjosti, vendar

brez odločilnega koraka iz nje. To pa je tudi v jedru zamisli slehernega velikega (pre)skoka: v prihodnost naj bi se prišlo, ne da bi se v katerem koli trenutku zares vstopilo vanjo. Sedanjost v takšnem primeru nikoli ne more posvetiti življenja s katarzičnostjo. Ne samo bivanje, marveč tudi usoda zato ostaja na ravni anekdote.

Tako se je dogajalo že doslej – in se bo tudi pri vseh poskusih velikih (pre)skokov. V obdobju psihoanalitsko-marksistične mešanice se temu pač reče prehod iz prededipalne faze v postedipalno. Kdaj pozneje bodo imena sicer druga(čna), stvarnost pa bo ostala, kjer je – in kjer je tudi nekoč, v dobah poprejšnjih velikih (pre)skokov, že bila. Brez samoočiščenja v sedanjosti, ki vidi tudi v trenutku najhujših, celo oslepljujočih spoznanj, se nič zares ne konča in nič prav ne začne. Vse ostaja v svoji pomensko večvalentni protejskosti, ki ima pravzaprav le videz tiste produktivne prilagojevalnosti, o kateri je tik pred izbruhom druge svetovne vojne govoril France Veber.

A v urbani krajini je medtem že prišlo do pomenljive in razgaljajoče spremembe, ki je nedvoumno razšifrirala kažipotne hierogliffe na avtocestah velikih (pre)skokov. V zadnjih letih so Ljubljano še bolj kot prizidki in prezidave začele zaznamovati gradbene jame. Na mesto fragmentarnih pričevanj nekdanjih velikih (pre)skokov je stopil nič, ki pričuje o opajanju v sanjarijah o prehodnosti, v katero bi prišli, ne da bi vanjo vstopili – potem ko smo preteklost zapustili brez preobrazbe v izkušnjo ...

Drugače nam je ravnati poslej: rešiti se nam je himeričnih predstav, ki nas s svojimi samozvanimi zakoni eksistiranja in recepturami življenja potiskajo v sfingično usodo brezimnih termitov. Predvsem pa ne drži, da ni Slovenec, kdor ne skače prek posvečujoče katarzičnosti in se ne ukvarja s podobnimi nesmiselnimi opravili. Kakor je nekoč dejal Auguste Rodin: treba je delati in imeti potrpljenje. Tako s seboj kot z drugimi. Na ta način se navsezadnje tudi kaj naredi – predvsem s seboj. To pa pomeni tudi za druge. Za vedno. Kar enkrat zares je, je za zmerom. Četudi to ni v vsakem primeru kaj velikega, nekaj vendarle je.